

Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Fono-Morfo-Semantik Başkalaşması

Mariana Budu*

Tarih boyunca Türk ve Rus toplumları arasında görülen ekonomik, sosyal, politik ve kültürel etkileşim sırasında Rus diline geçen bazı Türkçe kelimelerde fonetik, morfolojik ve semantik değişiklikleri görülmektedir. Rus dilinde olan Türkçe alıntı kelimelerin fonetik, morfolojik ve semantik değişikliği sonucunda fono-morfo-semantik başkalaşma dediğimiz olay meydana gelmektedir. Bu çalışmada, Max von Vasmer'in 1950-1958 yılları arasında hazırladığı Russisches Etymologisches Wörterbuch Sözlüğünde verdiği Türkçe kökenli Rusça kelimelerin hangi fonetik, morfolojik ve semantik olaylar neticesinde fono-morfo-semantik başkalaşmaya uğradıkları tespit edilmeye çalışılacaktır.

A. Türk-Rus Tarihi İlişkilerine Kısa Bir Bakış

XII. yüzyılın sonunda Ruslar Avarlar, Peçenek, Hazar ve Kuman Türklerinin hâkimiyeti altına girmiştir. Büyük devlet olarak tarih sahnesine çıkmadan önce Rusya'da küçük prenslikler hüküm sürmüştür. 1328 yılında Moskova prensliği "Büyük Prensliğe" yükselmiştir. Bu süreçle birlikte diğer prens-

likler, Moskova prensliğinin hâkimiyeti altına girerek tek devlet olma yolunda önemli adımlar atmışlardır. Rus prensliği, 16 Temmuz 1223 ve 4 Mart 1238 tarihlerinde Moğol-Türk darbelerine maruz kalmıştır. Rus direnişi 1240 yılında biter ve Ruslar tamamen Moğolların hâkimiyeti altına girer.¹

Altın Ordu devleti, Karadeniz'in kuzeyinden, Rusya içlerine kadar, çok geniş bir sahada, hâkimiyet kurmuştur. Cengiz Oğulları, Altın Ordu devletine 1391'de ve 1395'te üst üste ağır darbeler vurmuştur. Böylece devlet, Kazan, Kırım, Astrahan, Taht Hanlığı olmak üzere dört hanlığa bölünmüştür. Altın Ordu devletinin bölünmesiyle birlikte Rusların Osmanlı ile münasebeti önü açılmıştır.²

Ruslarla Osmanlılar arasındaki ilk münasebetler İstanbul'un fethinden sonraki devirde başlamıştır. Osmanlı devletinin padişahı II. Bayezit ile Rus Çarı III. İvan arasındaki ilişkilerin gelişmesinde Kırım Han'ı Mengli Giray Han etkili olmuştur.³ Böylece XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı-Rus ilişkileri de başlamıştır. Rus Çarı III. İvan Kırım sahillerine ve Azak Denizi'ne yerleşen Osmanlılarla iyi dostluk ilişkileriyle ticaretini geliştirmek istemiştir. Bu amaçla II. Bayezit'e 1492 yılında İstanbul'a Mihail Pleşçeyev'in başkanlığına bir elçilik heyeti göndermiştir. Rus heyetinin Kuzey Karadeniz'de Osmanlılara ait iskele ve limanlarda ticaret yapan Rus tüccarlarının serbest ticaret yapmaları istenmiştir.⁴

İki devlet arasında diplomatic ilişkiler kurulduktan sonra 1501'de Kefe'den Alagöz' bir Türk elçisi ilk defa Moskova'ya gönderilmiştir. Rus prensleriyle ticari alanda olan ilişkiler Kefe valisi olan Şehzadeler ve Kırım

(*) *Uzman, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Leh Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. marbudu31@gmail.com.*

(1) Mehmet, Saray, *Türk-Rus Münasebetlerinin bir Analizi*, İstanbul 1998, s. 11-12.
(2) Mehmet, Saray, *a.g.e.*, s. 11-12.
(3) Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, s. 25-35.
(4) Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 25-35.
(5) Rus payitahtına giden ilk Türk elçisidir. Bk. A. N. Kurat, *Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Yay., 2010, s. 119.

Hanları aracılığıyla sağlanmıştır. Bu gelişmelerin ardından Moskova hem ticari hem de Osmanlı Devletiyle ittifak yapmak için Mihail Alekseyev'i elçi olarak 1514'te İstanbul'a yollamıştır.⁶ XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başlarında Rusya Osmanlı Devleti için bir tehdit unsuru teşkil etmemiştir. Türk-Rus savaşları 1569-1918 yılları arasında belirli aralıklarla meydana gelmiştir. Bu dönemde Türk-Rus ilişkileri inişli çıkışlı olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Dönemi Rusya ilişkileri üç döneme ayrılmıştır. Birinci dönem, 1921-1939 yılları arasında dostça ilişkiler ve işbirliği dönemidir. Bu dönem politika, ekonomi ve kültürel ilişkilerinde sürekli artan iyi komşuluk ve dostluk ilişkileriyle tanımlanmıştır. İkinci dönem 1940-1960 yıllarıdır. Bu dönem ilişkilerin bütün alanlarda kötüleşmesine, kimi tarihi anlarda karşılıklı soğukluk ve gizli düşmanlığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 60'larla başlayan ve 90'ların başında, Sovyet Birliği'nin çöküşüne kadar süren üçüncü dönem, karşılıklı güvenin adım adım yeniden inşası, politika ve özellikle ekonomide işbirliği dönemidir.⁷

Söz edilen dönemlerde Türk-Rus münasebetleri ekonomik, politik, kültürel bakımından sıkı bir şekilde olduğundan dil bakımından da etkili olmuştur. Bu dönemlerde yer isimleri, sebze ve meyve isimleri, inançla ilgili, giyim kuşam, eşya isimleri, tarım ve hayvancılık, hayvan isimleri, sosyal hayat ile ilgili, milliyet ve boy isimleri, yiyecek, içecek, yönetim ile ilgili, kültür ve medeniyet ile ilgili, askerlik ve kahramanlık ile ilgili, tabiat ile ilgili, bilimle ilgili, akrabalık ile ilgili kelimeler Türkçe'den Rusça'ya geçmiştir.⁸

B. Türkçe-Rusça Dil İlişkileri

Türkçe ve Rusça farklı dil ailelerine mensup dillerdir. Kaynak bakımından Rus dili Hint-Avrupa ailesinden Slav dilleri kolundandır. Türkçe ise Ural-Altay ailesinden Altay dilleri kolundandır. Yani Türk ve Rus dili aynı ana dilden değil ve akrabalık bağı

yoktur. Bu yüzden iki dil arasında yapı bakımından farklılıklar vardır. Rus dili Kiril alfabesi kullanılmaktadır. Bu alfabe, Slav toplulukları için IX. yüzyılda geliştirmiş bir yazıdır. Aslı Yunan yazısına dayanmaktadır. Türkçe ise tarih boyunca Göktürk, Uygur, Arap ve Latin alfabeleri kullanılmaktadır. Rus alfabesinde 33 harf vardır. Bunlardan, hem kalın hem ince 20 ünsüz, 10 ünlü ve 3 damak (ѣ⁹, ъ¹⁰, ѧ) harfleridir. Rusça'da ünsüzler Türk alfabesinde 29 harf vardır. Bunlardan 21 ünsüz ve 8 ünlüdür. Türkçe'de olan bazı ünlü veya ünsüzler Rusça'da yoktur. Örneğin Rusça'da ğ, ç, y ve ö, ü bulunmamaktadır. Türkçe'den Rusça'ya geçen kelimelerde bu seslerin ne şekilde karşılandığını çalışmamızın devamından gösterilmektedir.

Konuyla ilgili bu güne kadar Rus bilim insanları tarafından birçok çalışma yapılmıştır. Bilinen ilk çalışma, Василий Тузов [Vasiliy Tuzov] tarafından 18. yy'da "Поденьшина [Gündelik İş]" dergisinde Rusça'ya geçen Türkçe kelimelerin listesi, verilerek yapılmıştır.¹¹ Bu kelimeler 19. yüzyılın ortasına kadar liste şeklinde kalmıştır. Daha sonra kelimelerin etimoloji bakımından incelenmesi Ф. И. Эргман [F. İ. Ergman], И. Н. Березина [İ. N. Berezina] ile başlamıştır ve П. М. Мелиоранский [P. M. Melioranskiy] Турецкие Элементы в Языке Слова о Полку Игореве [İgor Seferi Destanı'nda Türkçe Kelimeler], Ф. Е. Корш [F. E. Korş] Турецкие элементы в языке Слова о Полку Игореве [İgor Seferi Destanı'nda Türkçe Kelimeler], С. Е. Малов [S. İ. Malov] Тюркизмы в Языке Слова о Полку Игореве [İgor Seferi Destanı'nda Türkçe Kelimeler] ile devam etmiştir.

(6) A. N. Kurat, a.g.e., TTK Yay., 2010, s. 119.

(7) P. Moiseyev, 1920-1939 Arasında Rus-Türk İlişkileri: Yeni Düşünce Açısından Bilimsel Yayınların Analizi, Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler, (Der.: Gültekin Kazgan - Nataliya Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2003, s. 136.

(8) Erdal Karaman, "Rusçadaki Türkçe Ödünçlemeler", *Turkish Studies*, V. 4/3, Spring 2009, s. 1375-1392.

(9) ь твёрдый знак [sertleşirme işareti] hiç bir ses vermez, ayırma fonksiyonu yapar.

(10) ь мягкий знак [yumuşatma işareti] hiç bir ses vermez, sadece önde gelen ünsüzün yumuşak söylendiğine işaret eder.

(11) Sinan Dinç, "Türkçe ile Rusçada Benzer Biçim ve İşlevdeki bir Ek", *TEKE Dergisi*, sy. 4/1, 2015, s. 257-264.

Devamında В. В. Радлов [V. V. Radlov] Опыт Словаря Тюркских Наречий [Türk Dillerin Sözlük Denemesi], А. Н. Кононов [А. Н. Канонов] История Изучения Тюркских Языков В России [Rusya'da Türkçe Kelimelerin Tarihi Öğrenimi], Н. К. Дмитриев [N. K. Dimitriev] Строй Тюркских Языков [Türk Dilin Yapısı], Е. Н. Шипова [Е. Н. Şipova] Словарь Тюркизмов в Русском Языке [Türk Dilleri'nden Rusça'ya Geçen Kelimelerin Sözlüğü] gibi önemli çalışmalar yapılmıştır.

Н. К. Дмитриев [N. K. Dimitriev] Строй Тюркских Языков [Türk Dilin Yapısı] çalışmasında Türkçe'den Rusça'ya geçen kelimeleri "тюркизмы [tyurkizmi]" olarak adlandırmaktadır. Yazar konuyla ilgili, "Rus dilinde bulunan Türkçe kelimeler Türkçe'ye hangi dilden geçtiğini (Arapça, Farsça, Moğolca) bakmaksızın "тюркизмы" olarak adlandırılır. Şüphesiz ki Türkçe'de başka dillerden geçen kelimeler vardır. Fakat Rus-Türk çalışmalarında bu gereksiz bir ayrıntıdır. Bu ayrıntı ancak Türkoloji çalışmalarında önemlidir."¹² ifadeleri kullanır. Е. Н. Шипова [Е. Н. Şipova] Словарь Тюркизмов в Русском Языке [Türk Dillerinde Rusça'ya Geçen Kelimelerin Sözlüğü]'nde 2000 Türkçe'den geçen Rusça kelimeler incelemektedir.

Çalışmada hem Türkçe'den Rusça'ya geçen kelimeler, hem Türkçe yoluyla Arapça, Farsça'dan Rusça'ya geçen kelimeler şeklinde incelenmektedir. Bunun sebebi bazı kelimelerde fonolojik açıklaması ancak kelimenin kökeni üzerine yapılabilmemizdir.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Rus dil bilimcileri tarih boyunca Türk-Rus dillerinin temasları birçok döneme ayırmaktadır. Н. Баскаков [N. Baskakov] ve В. И. Абаева [V. İ. Abaeva] Türk-Rus dillerinin temaslarını beş döneme ayırmaktadır.¹³ Birinci dönem: Kiyev Rusyası'ndan Önce (I-VIII yy.). Bu dönemde алтын <altın, товар <ta-var, каган <kağan, ковер <kiviz¹⁴ gibi kelimeler geçmiştir. İkinci dönem: Kiyev Rusyası

Дönemi (IX-XII yy.). Bu dönemde басурман < Müslüman, баимак < başmak, камыш < kamış, богатырь < babadır gibi kelimeler geçmiştir. Üçüncü dönem Moğol istilasından sonraki dönem (XIII-XV yy.). Bu dönemde деньги < tamga, караул < karavul¹⁵, хаджи < hacı, хан < han gibi kelimeler geçmiştir. Dördüncü dönem: Rus prensliklerin dönemi (XVI-XIX yy.). Bu dönemde башибузук, < başıbozuk, изюм < üzüm, кинжал < han-çer gibi kelimeler geçmiştir. Beşinci dönem: Sovyet Rusyasından sonraki dönem (XX yy.). Bu dönemde душман < düşman, ералаш < aralaş, gibi kelimeler geçmiştir.

1. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Ses Değişmeleri

Bir dilden başka bir dile geçen bazı kelimelerde, ses yapıları değişmektedir. Yeni dildeki ses yapılarına uygun hale getirilmektedir. Bu ses değişimiyle birlikte bazı kelimelerde anlam değişimi de görülmektedir. Bu değişim hem ünsüzlerde hem ünlülerde görülmektedir. Türkçe'den Rusça'ya geçen ve tepit ettiğimiz bazı kelimelerin ses değişimleri:

a. Ünsüz Değişmesi

$b > п [p]$: зібун¹⁶ > зипун [zipun] (м., устор., обл. [erkek с., arkaik., ağızlar]) "крестьянский кафтан [köylülerin giydiği mont]"; ribat¹⁷ > ропать [ropat] (ж. [dişi]) "мечеть [cami]". Bazı kelimelerde ise b sesinin korunduğu görülmektedir: байрам > байрам; бакшиş > бакшиш; кебар > кабаб, кабак > кабак gibi.

(12) Е. Н. Шипова, Словарь Тюркизмов в Русском Языке, Наука КазССР, 1979, с. 9.

(13) М. А. Бурибаева, "Тюркско-Славянские Языковые Контакты на Перекрестке Времени и Цивилизаций", Вестник Иркутского Государственного Лингвистического Университета, Казакстан 2013, с.15-22.

(14) "kiviz" kelimesi Soğ'dan geçmiştir. DLT'de kiwiz "yağı, halı, kilim"

(15) "karavul" E.T. döneminde kullanılan bir kelime. Bk. Tarama Sözlüğü.

(16) Cem Dilçin, Yeni Tarama Sözlüğü, TDK Yay., s. 257. (Kelimenin anlamı: 1. Vaktiyle kaftan altına giyilen pamuklu yelek, hurka, min-tan. 2. Ertari.)

(17) "tekke, dergâh" anlamında.

c > ж [j]: incir > инжир [inji] (м., южн. [erkek с., güney ağzlarında]) “фиги”; mercan¹⁸ > маржан [marjan] (м., обл., [erkek с., ağzlarında]) “коралл”; patlıcan > баклажан [baklajan].

c > дж [dj]: alaca¹⁹ > аладжа [aladja] (ж., устөр., [dişi, eskimiş ş.]) “полосатая шелковая ткань [çizgili ipek kumaş]”.

c > з (z): asem > азым/озям [azyam/ozyam] (м., стар., [erkek с., arkaik, ağzlarında]) “мужская верхняя одежда с длинными рукавами [uzun kollu erkek elbisesi]”; zencefil > зеньзебиль [zenzebil] (м., обл., [erkek с., ağzlarında]) “имбирь”.

ç > дж [dj]: çoğar > джурапки [dju-rapki] (ж., мн., обл., [dişi с., çoğul, ağzlarında]); hançer > ханджар [handjar].

ç > н [n]: çekiç > чекан [çekan] (м., обл. [erkek с., ağzlarında]).

ç > ш [ş]: çorba > шорба [şorba]; rapuç > бабуша [babuşa] “домашний туфель [ev terliği]”; çörek > шокуры [şokuru] (мн. [çokluk]) “комки из теста [hamur toprakları]”.

Bazı kelimelerde “ç” sesinin korun-duğu görülmektedir: çanak > чанак; çelek > челек; çerkes > черкес gibi.

d > т [t]: dağ > тайга [tayga]; damga > тамга [tamga] “клеймо, которым самоеды метят своих оленей”; dilmaç > толмач [tolmaç] (м., обл. [erkek с., ağzlarında]) “переводчик [tercüman]”; duman > туман [tuman].

f > б [b]: firuze²⁰ > бирюза [biryuza] (ж., [dişi с.]); hafız > абыз [abız] (м., обл., [erkek с., ağzlarında]) “мулла, татарский поп; поганец, нечестивец [molla, dinsiz]”; zencefil > зеньзебиль [zenzebil] “имбирь”.

f > в [v]: eflak > валах [valah] “1. мерин. 2. румын, житель Валахии”.

g > х [h]: bozdagan²¹ > буздыхан [buzdıhan].

g > к [k]: gevrek²² > коврига [kovri-ga].

Gevrek [< E.T. kevrek] kelimesi E.T.’deki “k” sesini koruduğu görmekteyiz. Bazı kelimelerde “g” sesinin korunduğu görülmektedir: karga > карга gibi.

ğ > г [g]: leğen > легин [legin] (м., стар. [erkek с., eskimiş ş.]) “вид сосуда [bir tür sürahi]”.

ğ > в [v]: sağrı²³ > савры [savrı] (ж., мн., обл. сиб. [dişi, çokluk]) “кожаные подколеники у седла [eyerdeki deri kol-çaklar]”; tuğra > тавро [tavro].

ğ > р [r]: fağfur > фарфор [farfor].

ğ > к [k]: çırağ > чирак [çirak] (м., стар. [erkek с., eskimiş ş.]), “подсвечник”.

h > з [g]: bahadır > богатырь [bagatır] (м. [erkek с.]) “герой русских былин и сказок, отличающийся физической силой, умом, красотой и удалью [Rus masallarının kahramanı]”; hardal > гардал [gardal] (ж., обл. (южн.) [dişi, ağzlarında]) “горчица”; sahan²⁴ > саган [sagan] (м., обл. [erkek с., ağzlarında]) “миска, чаша [kase]”; çuha > чуга [çuga] (ж., обл. [dişi, ağzlarında]) “кафтан [kaftan]”; bâlâhane²⁵ > балаган [balagan] (м., обл. [erkek с., ağzlarında]) “мелочная лавка на ярмарках [pazarlarda küçük dük-kânlar]”. Rusçadaki богатырь [bogatır] kelimesi Moğolça *bagadır* kelimesinden geçmiş olabileceği birçok bilim adamı tarafından dile getirilmiştir.

(18) Tropik ve ılık denizlerde yaşayan, geniş resifler oluşturan, mercanlar sınıfının örneği olan, kırmızı kalker iskeletli hayvan, mercan balığı (*Corallium rubrum*). 2. Bu hayvanın iskeletinden elde edilen ve süs eşyası yapımında kullanılan madde, anlamında.

(19) “Karışık renkli, ala, açıldı koyulu”, anlamında.

(20) “Yüzük, bilezik, küpe vb. kuyumculuk işlerinde kullanılan, açık mavi renkte, şeffaf olmayan kıymetli taş”, anlamında.

(21) “Demir topuz; güz”, anlamında.

(22) “Kıtır kıtır yenen bir çeşit kuru çörek”, anlamında.

(23) “Memeli hayvanlarda bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm”, anlamında.

(24) “1. İçinde yemek ısıtılan veya yumurta gibi şeyler pişirilen, derinliği az metal kap. 2. Derinliği az olan kap”, anlamında.

(25) “bir şeyin yüksek yeri”, anlamında.

h > k [k]: hurma > курма [kurma]; hatun > катуна [katuna] "татарка [Tatar kadın]"; hançer > кинжал [kinjal]; bahçe > бакча [bakça] "огород в поле".

Bazı kelimelerde "h" sesi korunduğunu görülmektedir: han > хан gibi.

k > x [h]: arkalık²⁶ > архалук [arhaluk] (ж., обл. [dişi, ağızlarda]) "поддевка [deri yelek]"; dükkân > духан [duhan] (м. [erkek с., ağızlarda]) "шинок, мелочная лавка [küçük dükkân]"; sumak²⁷ > сумах [sumak] (м. [erkek с.]) "дубильное красильное растение"; kına > хна [hna]; çakır²⁸ > чихирь [çihir] "крепкое вино [sert şarap]"; eflak > валах [valah]

k > z [g]: karakuş > карагуш [karaguş] (м. [erkek с.]) "маленький тат. орел [Tatar küçük kartal]"; nakit > ногата [nogata] (ж., [dişi, eskimiş ş.]) "название монеты в Древней Руси. Др.-рус. ногата (с 1150 г.) денежная единица в Древней Руси, равная 1/20 гривны [Rus para birimi]"; osak > очаг [oçag] (ж., [dişi]) "устройство для разведения и поддержания огня, печь [osak]"; peçenek > печенег [peçeneg]; sekmeç²⁹ > сигать [sigat] (гл., обл. [fil, ağızlarda]) "прыгать [atlamak]"; alacık³⁰ > алачуга [alaçuga] (ж., обл. [dişi, ağızlarda]) "строение посреди двора у чувашей и татар для приготовления пищи в котлах [Tatar ve Çuvaklarda bahçede yemek pişirmek için soba]"; aşık > ашут [aşug] (м., [erkek с.]) "народный поэт, певец [şiir veya mani söyleyen kişi]"; böbrek > бубрег [bubrek] (ж., обл., [dişi, ağızlarda]) "почка у животного [hayvan böbreği]".

k > φ [f]: taktuk³¹ > тафтуй [taftui] (м. стар. [erkek с., eskimiş ş.]), "налучник [beceriksiz]"; takke > тафья [tafya] "шапка".

Bazı kelimelerde "k" sesinin korunduğunu görülmektedir: karga > карга, katran > катран, kaftan > кафтан, kaşık > кашик gibi.

l > p [r]: balaban³² > барабан [baraban] (ж. [dişi]) "davul"; tırtıl³³ > тыртыр [tırtır] (м., обл. [erkek с., ağızlarda]) "вредная гусеница на виноградной лозе".

Bazı kelimelerde "l" sesinin korunduğunu görülmektedir: leğen > легин, liman > лиман.

m > nç [ng]/n [n]: domuz > донгус/тунгуз [dongus/tunguz] "свинья"; tulum³⁴ > тулун [tulun] "кожаный бурдюк"; şamdan > шандал [şandal].

m > б [b]: müslüman > басурман/бусурман [basurman/busurman] "нехристь, мусульманен"; mahrama > бахрома [bahrama] "засвидетельствовано в описи имущества Ивана IV 1583".

Bazı kelimelerde "m" sesinin korunduğunu görülmektedir: makara > макара, melik > мелик, minder > миндер gibi.

n > л [l]: şamdan > шандал [şandal]

Bazı kelimelerde "n" sesinin korunduğunu görülmektedir: namaz > намаз, neft > нефть, liman > лиман, zurnaç > зурнач gibi.

p > б [b]: pathcan > баклажан [baklajan]; pars > бырсь [bırs] "гиена [sırtlan]"; kerepek³⁵ > кебеняк [kebenyak] "род верхней одежды с башлыком [kapşonlu dış giyim]"; koruz > кобза [kobza] (ж. [dişi]) "муз. инструмент [müzik aleti]"; pazar > базар [bazar] (м., [erkek с.]) "рынок, торг на площади"; palamut > баламут [palamut] (м., [erkek с.]) "черноморская рыба, скумбрия, макрель"; parıç³⁶ > бабуша

(26) "(ağız.) ceket", anlamında.

(27) "1. Antep fistiğillerden, sıcak bölgelerde yetişen, kabuğu hekimlikte, yaprakları dericilikte kullanılan bir ağaç (*Rbus coriaria*). 2. Bu ağacın, eğlence için dövülerek yemeklere katılan mercimeğe benzeyen meyvesi.", anlamında.

(28) E.T. "şarap", anlamında.

(29) "Tek veya iki ayak üzerinde sıçramak", anlamında.

(30) "hasır çadır", anlamında.

(31) "Beceriksiz, elinden iş gelmeyen.", anlamında.

(32) "1. İri, büyük. 2. Şişman, gülbüz kimse. 2. Atmaca, doğan vb. yarıcı bir kuş.", anlamında.

(33) "Kelebek kurtçuğunun, yumurtadan çıktıktan sonraki solucanimsi yumuşak bir kurtçuk şeklindeki ilk hâli", anlamında.

(34) "Göğüs ve pantolon bölümü bitişik giysi", anlamında.

(35) "Çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlük, aba.", anlamında.

(36) "ayakkabı", anlamında.

[babuşa] “домашний туфель [ev terliği]”; rus³⁷ > бус [bus] (м., [erkek с.]) “мелкий продолжительный дождь, туман [kısa süreli ve yavaş yavaş süren yağmur, duman]”; pekmez > бекмес [bekmes] (м., обл. [erkek с., ağızlarda]) “вареная потока из арбузов, груш и яблок, которую пьют с водой”.

s > ы [ts]: hırsız > харцыз [hartsız] (м., обл. [erkek с., ağızlarda]) “бродяга, разбойник [serseri]”.

s > и [ş]: safran > шафран [şafran] (м., [erkek с.]); subaşı > шубаш [şubaş] (м., [erkek с.]) “начальник полиции [polis şefi]”;

s > з [z]: elmas > алмаз [almaz] (м., [erkek с.]) “драгоценный камень”; suf³⁸ > зуфь [zuf] (ж., стар., [dişi, eskimiş ş.]) “шерстяная ткань [yünlü kumaş]”.

Bazı kelimelerde “s” sesinin korunduğu görülmektedir: sazan > сазан, salep > салеп, aksakal > аксакал gibi.

ş > ы [ts]: kişniş > кишнец [kişnets] “растение [bitki]”.

ş > ч [ç]: kumaş > кумач [kumaç] “красная хлопчатобумажная ткань [kırmızı pamuklu kumaş]”.

ş > с [s]: başaklı³⁹ > басалык [basalık] (м., обл. [erkek с., ağızlarda]) “кистень [silah]”.

Bazı kelimelerde “ş” sesi korunduğunu görülmektedir: şapka > шапка, şerbet > шербет, taşlık > ташлык, reşkeş > пешкеш gibi.

t > д [d]: tambura⁴⁰ > домра/домбра [domra/dombra] (м., [erkek с.]) “музыкальный инструмент с проволочными струнами типа балалайки [balalayka ya benzeyen müzik aleti]”; entari > андарак/андрак [andarak/andrak] (м., обл. [erkek с., ağızlarda]) “исподница, шерстяная полосатая юбка крестьянок”; balta/balda > балда [balda] (ж., обл. [dişi

с., ağızlarda]) “1. шишка, дубина, болван, дурак [kabadayı, aptal], 2. большой топор [büyük balta]”.

Bazı kelimelerde “t” sesinin korunduğu görülmektedir: torba > торба, tuzluk > тузлук gibi.

y > з [z]: yılan > зилан [zilan] (м., обл. [erkek с., ağızlarda]) “белая змея [beyaz yılan]”.

y > ю [yu]: kayık > каюк [kayuk] “лодка”.

y > г [g]: çayır > чагир [çagir] (м., обл. [erkek с., ağızlarda]) “растение”; bey > бер/бек [beg/bek] (м., [erkek с.]) “бей княжеский титул”.

y > и [ş]: yağmurluk > шомурлук [şomurluk] (м., [erkek с.]).

y > я: [ya]: yeşil > яшел [yaşil] (м., [erkek с.]) “растение [yeşillik]”

z > с [s]: bilmez > бельмес [bilmes] (м., [erkek с., ağızlarda]) “дурак, болван [aptal]”; zurna > сурна [surna] (ж., [dişi]) “дудка”; zurnaşı > сурначей [surnaşey] (м., [erkek с.]) “игрок на дудке”; altınbez > алтабас [altabas] (м., [erkek с.]) “персидская парчовая ткань [İranlıların bir tür kumaşı]”; rougaz > пурясь [puryas] (м. [erkek с., ağızlarda]) “северо-восточный ветер”; pekmez > бекмес [bekmes] (м., [erkek с.]) “вареная потока из арбузов, груш и яблок, которую пьют с водой”.

Bazı kelimelerde “z” sesinin korunduğu görülmektedir: koz > коз gibi.

b. Ünlü Değişmesi

a > я [ea]: baldıran⁴¹ > балдырьян [baldıryan] “валериана лекарственная [ke-diou ilacı]”.

(37) “Duman”, anlamında.

(38) “Kumaş”, anlamında.

(39) “Arka ucuna başak biçimi verilmiş olan (ok)”, anlamında.

(40) “Gitar”, anlamında.

(41) Baldıran kelimesinin kökü belli değildir.

a > y [u], ю [yu]: baran > буран [buran] “ураганный ветер с метелью [firtına]”; bardak > бурдюк [burdyuk] “кожаный мешок для воды, вина”.

a > ы [i]: pars > бырсь [bırs].

a > e: kantar > кентарь [kantar] “мера веса”; terazı > тереза [tereza] “весы”; çardak > чердак [çardak]; tasma > тесьма [tesma]; çabak > чебак [çebak] “рыба”.

a > o: nakit > ногата “денежная еденица в др Руси в 1/20 гривны”; tuğra > тавро; tavar > товар “товар (рогатый) скот”; yağmurluk > шомурлук; balbal⁴² > болван [bolvan] “массивная плыба неопределенных очертаний; идол; болван”.

a > u [i]: çanak > чинак [çınak] “полоскательная чашка [çizgili fincan]; çakır⁴³ > чихирь [çihir] “крепкое вино”.

e > a: kese > киса [kisa] “сумка, мешок [çanta]; çeltik > чалтык [çaltık] “рис [pirinç]; cüce > чуча [çuçça]; sebze > сабза [sabza] “сорт изюма [kuru üzüm çeşidi]”; müzevir⁴⁴ > музавер [muzaver] “безбожник, злодей [Tanrı tanımaz, kötü (insan)]”;

e > o: derya > дория [doriya] “каспийское море/стамбульское море [Nazar Denizi]”; gevrek > коврига [kovriğa]; erik > орюк/урук [oryuk/uruk] “сушеные абрикосы”.

e > u [i]: eşek > ишак [işak]; kese > киса [kisa] “сумка, мешок”; leğen > легин [legin] “вид сосуда”; serasker > сераскир [seraskir]; sekmek > сикать [sigat] “прыгать”; ferman > фирман [firman]; çelek⁴⁵ > чилек [çilek] “кузов [araba karose-i]”;

e > я [ya]: kepenek⁴⁶ > кебеньяк [keben-yak] “род верхней одежды с башлыком”; tüfek > тюфяк [tyufyak].

e > y [u]: derman > дурман [durman] “растение [bitki]”.

o > y [u]: domuz > тунгуз [tunguz]; boz⁴⁷ > бусый [busıy] “темно серый, пепельный [gri]”; çorap > джурапки [dju-rapki]; molla > мулла [mulla]; torluk⁴⁸ > турлук [turluk] “плетень, обмазанный глиной с навозом [kil]”; oğlan > углан [uglan] “парень”; orman > урман [urman]; çotmak > чумак [çumak] “кабатчик”; bognoz > бурнус [burnus] “плащ с капюшоном”; oğlan > улан [ulan] “телохранитель [muhafız]”; bozluk⁴⁹ > бузлук [buzluk] “шипы на подошве [ayakabı tabanındaki pençe]”;

o > a: çamur > чомор [çomor] “леший [leş, çamurlu]”; oymak⁵⁰ > аймак [aymak]; ortak > артель [artel] “товарищество ремесленников, рабочих”.

o > e: çokmar > чекмарь [çekmar] “дубина”.

ö > e: böküt > беркут [berkut] “самый крупный орёл”.

ö > u [i]: böri⁵¹ > бирюк [biryuk] “волк”; böbrek > бубрег [bubrek] “почка у животного [hayvan böbreği]”.

u > a: tuğra > тавро [tavro]; ulufe⁵² > алафа [alafa] “жалованье [ödeme]”; buzluk > базлук [bazluk] “своеобразные подковы, прикрепляемые рыбаками к обуви для хождения по льду [balıkçıların buzda yürümek için ayakkabı]”;

u > o: kubur > кобур [kobur] “кожаный футляр”; Kur'an > Коран [Koran]; tuman > томан/туман [toman/tuman] “десять тысяч”; fağfur > фарфор [farfor]; çamur > чомор [çomor] “леший”; Urus⁵³ > Урос [Uros] “упрямец [inatçı]”.

(42) “Büyük taş”, anlamında.

(43) “Şarap” anlamında.

(44) “Söz taşıyan, bir haberi, bir sözü ilâveler yapılarak başkalarına yetiş-tiren (kimse), ispiyoncu.”, anlamında.

(45) “Metal su kovası”, anlamında.

(46) “Kebe denen en kalın keçeden dövülerek yapılmış kolsuz çoban üstlüğü”, anlamında.

(47) “Gri”, anlamında.

(48) “Yığın (tahıl ya da eşya için)”, anlamında.

(49) “Pamuklu dokuma, bez”, anlamında.

(50) “Cemaat, aşiret”, anlamında.

(51) “”, anlamında.

(52) “Yem parası”, anlamında.

(53) “Rus”.

ü > u [i]: (kuru) üzüm > изюм [izyum]; kürek > кирка [kirka].

ü > y [u]: dükkân > духан [duhan] “шинок, мелочная лавка”; sürme > сурьма [surma]; çüce > чуча [çuça].

ü > ю [yu]: tütün > тютюн [tyutyun]; tüfek > тюфяк [tyufyak].

i > a: nakit > ногата [nogata]; terazi > тереза [tereza] “весы”; tilki > тюлька [tyulka] “лисица”; çekic > чекан [çekan].

i > y [u]: divan > дуван [dyuvan] “высокое, открытое место [yüksek ve açık yer]; çekiş > чекуша [çekuşa] “колотушка, дубина”.

i > ы [ı]: esir > есырь [esır] “ясырь невольник, пленный”; çeltik > чалтык [çalık] “рис”.

i > e: kişniş > кишнец [kişnets] “растение”; yeşil > яшел [yaşel] “растение”.

i > o: dilmaç > толмач [tolmaç] “переводчик”.

i > ю [yu]: tilki > тюлька [tyulka] “лисица”.

i > a: kırbaç > карбач [karbaç] “плеть”; hırsız > харцыз [hartsız] “бродяга, разбойник”.

i > u [i]: kırgız > киргиз [kırğiz]; çırağ > чирак [çirag] “подсвечник”.

i > y [u]: kırılmaç > курланчук [kırılmaç] “летуча рыба”; fındık > фундук [funduk].

2. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Ses Türemesi:

a. Ünsüz Türemesi

k [k]: alçı > альчик [alçik] “костяшка [kemik]”; batak > баткак [batkak] “болото

грязь”; böği > бирюк [biryuk] “волк”; entari > андарак/андрак [andararak/andrak].

ç [ç]: balık⁵⁴ > балчук [balçuk] “рынок [pazar]”.

v [v]: ogru > вор [vor] [hırsız], yük > व्यук [vyuk] “ноша”.

l [l]: kuytu⁵⁵ > койтул [koytul] “главная резиденция”.

ütü > утюг [utyug] kelimesi E. T.'deki “ütüg” şeklinin korunmuştur.

b. Ünlü Türemesi:

y [y]: boğa > бугай [bugay] “некладеный бык”.

i [i]: harç > харчи [harçi]; zümrüt > изумруд [izumrud]; ziyan > изьян [izyan].

a [a]: kervansaray > каравансарай [karavansaray]; ur- > урал;

o [o]: türk > турок [turok]; çark⁵⁶ > чарок [çarok] “станок для шлифовки стали [çelik öğütme makinesi]”.

3. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Ses Düşmesi

a. Ünsüz Düşmesi

h- : hafız > абыз [abız].

k- : karpuz > арбуз [arbuz].

-v- : havuz > хауз [hauz] “бассейн”; kavurmaç⁵⁷ > курмач [kırmaç] “поджаренная ячневая или овсяная крупа”.

-g-/-ğ- : alpagut⁵⁸ > алпаут [alpaut] “знатный человек, вельможа [ün sahibi]”; ağıl⁵⁹ > аул [aul] “деревня [köy]”.

(54) ET. “şehir”, anlamında.

(55) “İssiz, sessiz, tenhâ yer”, anlamında.

(56) “Makinelere tekerlek biçimindeki hareketli parça”, anlamında.

(57) “Kavrulmuş kuru buğday” anlamında.

(58) “Kahramanlar”, anlamında.

(59) “Mandra” anlamında.

b. Ünlü Düşmesi

a : araba > арба [arba] “длинная четырехколесная телега”.

i : bilezik > блязик [blyazik] “татарский браслет”.

ı : subaşı > шубаш [şubaş] “начальник полиции”.

u : kuryan/kurgan⁶⁰ > крган [krgan] “магильный холм [mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe]”.

e : meşale > машал [maşal] “факел”.

o : orunduk⁶¹ > рундук [run-duk] “1. большой сундук, ларь с поднимающейся крышкой; 2. (стар. [eskimiş ş.]) возвышенная площадка, помост со ступенями”.

c. Nece Düşmesi

keten > кет [ket]; kızılıç > кизил [kizil] “растение”; karavaş > кодаш [kodaş] “таварих”; maskara > маскал “насмешник”.

4. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Anlam Kötüleşmesi

bahadır “cesur” > абатур [abatur] “упрямец, нахал [inatçı, yüzsüz]”.

alim “bilgin” > алым [alım] “простак [enai]”.

yund (E.T.) “at” > ёнда [yonda] “распутная женщина [kötü kadın]”.

tombay “manda” > томбуй [tombuy] “сука [kötü kadın]”.

bedbaht “bahtsız” > байбак [baybak] “ленивец [tenbel]”.

haber > хабар [habar] “выгода, прибыль, взятка [kâr, rüşvet]”.

5. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Göçüşme Olayları:

kırlangıç > курланчук [kırlandıç] “летучая рыба”. Ç [ç] ve k seslerin göçüşmesi ve g > k seslerin değişmesi meydana gelmiştir.

ayran > арьян [aryan] “молочный квас”. P [r] ve я [ya] seslerin göçüşmesi ve y sesinin я sesine dönüşmesi meydana gelmiştir.

bilezik > бизилки [biziliki] “запястья [bileklik]”. З [z] ve л [l] seslerin göçüşmesi meydana gelmiştir.

kuyruk > курдюк [kurdyuk]. Kelimede y > д [d] değişimi gerçekleşmiş ve p [r] ve д [d] seslerin göçüşmesi meydana gelmiştir.

6. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Benzeşme Olayları

a. Herleyici Benzeşme

hançer > ханджар [hanjar]; çare > чага [çaga] “рабыня”; adem > адам [adam]; alem⁶² > алам [alam] “украшение на платье”; kaburga > кабарга [kabarga] “животное из семьи оленей [geyik türü]”; sarınca⁶³ > саранча [sarança]; kavurmak > кавардак [kavardak] “путаница [karışıklık]”.

b. Gerileyici Benzeşme

mercан > маржан [marjan] “коралл”; şeytan > шайтан [şaytan]; elmas > алмаз [almaz] “драгоценный камень [değerli taş]”; zeytin > зитин [zitin] “олива”; vezir > визирь [vizir] “высокий сановник в Турции”; buncuk > бунчук [bunçuk] “конский хвост ниспадающий с наконечника, имеющего

(60) “İlk Çağda mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe. 2. Tepe biçiminde mezar, höyük”, anlamında.

(61) “Yastık”, anlamında.

(62) “Belirtiler, işaretler”, anlamında.

(63) “Sarıya yakın tenk”, anlamında.

форму полумесяца"; *dolma* > *далма* [dalma]; *çoban* > *чабан* [çaban]; *sultan* > *салтан* [saltan]; *hilat* > *халат* [halat].

c. İlerleyici/ Gerileyici Benzeşme

emanet > *аманат* [amanat] “зложник [rehine]; *entari* > *андарак* [andararak].

7. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Ekleşen Kelimeler

*-ovantı*⁶⁴ [ovantı] som eki aracılığıyla isimlerden fiil türetilir: *kayğı* > *кайковать* [kaykovat] “кчайштыса [kaygılanmak]”.

-ты [ti] mastar eki: *göç-* > *кочевать* [koçevat] (ил., услар. [fiil, eskimiş ş.]) “кесин кожковой образ жизни, менять место стоянки”; *koşla-*⁶⁵ > *кочлять* [koşlyat] (ил., обл., [fiil, ağzılanda]) “1. касажаь куда-л. сшышном много людей [bir yerde birçok insan tulkamak]; 2. укутаться [birçok şey giymek]”. *kəkəkə-*⁶⁶ > *кекать* [kekət] (ил., обл. [fiil, ağzılanda]) “икать”. *biilbiil* > *пудлять* “о звуках, издаваемых соловьем при пении”; *мылка-* > *мырдыкать*.

-ик [ik] eki sıfatlardan isim türetir: *alın* > *алыник* [alnik] “род женского половного убора, повойник [başlık]”.

-ок [ok] isimler türetir: *buzoğu* > *бузюк* [buziçok] “подовальный теленок”.

-чик [tik] sıfatlardan isim türetir: *çayır* > *чапарник* [çagarnik] “плохо растущий кустарник на лулу [çayırda zor büyüyen bitki]”.

-к-(а) [ka] küçültme eki: *dümit*⁶⁷ > *дымка* [dımka] “шелковый крап [ipek kumaş]”; *başlı* > *башвейка* [başbeyka] “монисто денише украшение”; *fes* > *феска* [foska]; *kaz* > *казарма* [kazarma] “вид диник гусей [yabanı kaz]”; *sarıt* > *сарытка* [sar-yotka] “улей, карзина”; *aş* > *ашка* [aşka] “чувашская пожебка”.

-ы [ı] çokluk eki: *sal*⁶⁸ > *салы* [salı] “шют”; *yakut* > *якуты* [yakuti]; *çörek* > *шокуры* [şokuri] “комки из теста”; *şalvar* > *шаровары/чембары* [şarovarı/çembarı]; *postal*⁶⁹ > *постолы* [postalı] “сандалии из сыромятной кожи [ham deriden yapılan sandaletler]”. *çakşır* > *чикчиры* [çikçiri] “кавалерийские штаны, обшитые кожей”.

-и [i] çokluk eki: *taban* > *табани* [tabanı] “вид толстых башков”; *karakol* > *каракули* [karakulı]; *mezar* > *мазарки* [mazarkı] “кладбище”.

-а- dişi cinsinden kelimeler yapan ek: *çekiş* > *чекыша* [çekuşa] “колодушка, дубина”; *yağmurluk* > *ермолка* [ermolka] “шаторча [şapka]”; *abaz*⁷⁰ > *абаса* [abaza] “бестопковий басурманни [başka dünden olan]”; *kaçak* > *качка* [koçka] “белый татарни”; *çilik* > *чилига* [çiliga] “растение”; *wakıf* > *вакуфа* [vakıfa] “имение при мечети или мусульманском училище”; *kalk* > *каланча* [kalança] “дозорная башня, сторожевая вышка [kalk]” *kaçak* > *качага* [kaçaga] “разбойный набег”. *köppek/köpek*⁷¹ > *копейка* [koreyka] [bozuk para]; *çadır* > *чадра* [çadra];

-ий [ii] renk sıfatları yapan ek: *boz*⁷² > *бузый* [busıy] “темно серый, пестельный”.

*çal*⁷³ > *чалый* [çalıy] “серый”; *al* > *алый* [alıy] “светло-красный, ярко-красный”; *çeset* > *чаправый* [çagıamy] “темно-серый”.

-ий [ii] renk sıfatları yapan ek: *kara* > *карий* [kariy] “черный, темный”.

-ин [in] mensubiyet eki: *müsliman* > *мусульманни* [musulmanin]

(64) Bu sözcük 17-18. yy. başında -*ovantı* ekinin fiilce kullanıldığı Türkçenin ekisizaltında fonksiyonlanmıştır.

(65) “Ağyütmek”, anlamında.

(66) “Kekelenek”, anlamında.

(67) “Dört başıpbük, dikildere ek yapılmış ‘yeli de kumaş bez’, anlamında. “Birecik kalın dikiş yan yana bağlanarak yapılan, düz ve köküklik süz deñiz veyarınmak ‘aştı’, anlamında.

(68) “Çenellilik aslekteki meşhür kençüwe habar soñın”, anlamında.

(69) “Fesateç, dağalakk, tırtatç”, anlamında.

(70) “Tımar dıvanyınıñ köki para öñimiydi?”, anlamında.

(71) “Köppek”, anlamında.

(72) “Kıl-ıngı”, anlamında.

-skii [skii] mensubiyet eki: şam > шамский [şamskiy]

8. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Ad Aktarması

Her dilde görülen bu anlam olayı, anlatmak istenen kavram kullanılmadan, onunla ilgisi, ilişkisi bulunan bulunan bir başka kavramla dile getirilmesi yoluyla gerçekleşir.⁷⁴

Rusça карандаш [karandaş] "kurşun kalem" kelimesiyle ilgili birçok görüş mevcuttur. Kelime üzerine çalışmalar yapan von Fasmer, Ф. Е. Корш [F. E. Korş], Н. К. Дмитриев [N. K. Dimitriev], Гадель Вадеев [Gadel Vadeev]⁷⁵ kelimenin Türkçe'den geçtiğinden şüphe olmadığını fakat ses bakımından değişikliğin anlaşılmadığını belirtmişlerdir. Bilim insanlarına göre "карандаш" kelimesi Türkçe "kara" ve "taş" kelimelerinin birleşmesiyle oluştuğunu, fakat Türkçede bu kelimenin geçmediğini, Türkler bu kelimeyi "kurşun kalem" olarak adlandırılmaktadır. Kelimedeki "н" sesinin türetme sebepleri açık olmadığını, bu kelimenin ses değişimi Türkçede gerçekleştiği tahmin etmekte.

Rusçada сара [sara] "деньги [para]" kelimesi von Fasmer, В. В. Радлов [V. V. Radlov] В. Даль [V. Dal]'e göre Türkçe "sarı" ve "altın" kelimelerinin birleşmesiyle gerçekleşmiştir.

Bizce карандаш ve сара kelimelerinde ad aktarmasıyla Rusçada bütün yerine parça anılmıştır.

9. Türkçe'den Rusça'ya Geçen İkilemeler

Rusça хурда-мурда [hurda-murda] "хлам (çöp)" şeklinde kullanılan kelime Türkçede ilâve yoluyla yapılan pekiştirmeli ikilemelerdendir. Türkçede "parçalanmış, döküntü durumuna gelmiş" anlamına gelen

"hurda" kelimesi -m sesi getirilerek yapılan ilâveli ikilemelerdendir.

Rusça кармагал/кармангал [karmagal/karmangal] "шум [ses]" kelimesi Türkçe yakın anlamlı kelimelerden oluşan "karmakarı" kelimesinden geçmiştir.

10. Birleşik Kelimeler

Türkçe'den Rusça'ya geçen bazı kelimeleri birleşik kelimeler oluşturmuştur. Bu kelimelerden biri Türkçe diğeri ise Rusça, Arapça veya Farsça olabilmektedir. Bu kelimelerden bazıları ses düşmesi veya ses türemesine uğramıştır.

Rusçada карамазый [karamazy] "черномазый, чернявый, смуглый [esmer]" şeklinde kullanılan kelime Türkçe "kara" ve Rusça "мазать" "boyamak" fiilinin birleşmesiyle oluşmaktadır.

Rusçada рахат-локум [rahat-lokum] şeklinde kullanılan kelime Türkçe yoluyla Arapçadan geçmiştir. Arapçada "boğaza hoş gelen şey" anlamına gelen "râhatu'l-hulkûm" kelimesi Türkçe'de râhat-ı lokum/ lokum /latilokum şeklinde kullanılmaktadır. Türkçede en çok bilinen kullanım lokum'dur.

Rusçada улыбарь [ulubagr] "магометанский праздник" kelimesi Türkçe "ulu" ve "bayram" kelimelerinden oluşmuştur.

Rusçada ажилан [akjilan] "царь-змея [kiral yılan]" kelimesi Türkçe "ak" ve "yılan" kelimelerin oluşmuştur.

Rusçada башибузук [başibuzuk] "солдат нерегулярный часть тур. армии [asker]" anlamına gelen Türkçe "baş" ve "bozuk" kelimesinden oluşmaktadır.

Rusçada актаз [aktaz] "белая арабская лошадь [beyaz arap atı]" anlamı

(74) Doğan Aksan, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 2009, s. 69.

(75) Гадель Вадеев, "Карандаш: в поисках родины термина", *Пространство Восточной Культуры*, с. 156-160.

na gelen kelime Türkçe “ak” ve Arapça “tazi” kelimesinden oluşmaktadır. Kelimede ünlü düşmesi gerçekleşmiştir.

11. Türkçe'den Rusça'ya Geçen ve Anlam Değişimine Uğrayan Kelimeler

Türkçede *arkalık* kelimesi “Hamalların yük taşıırken arkalarına koydukları bir çeşit yastık, semer, arkalaç”, anlamında kullanılırken Rusçada аркалык “чересседельник [atları çekmek için kemer]” anlamındadır.

Türkçede *balaban* kelimesi “bataklık-larda yaşayan, balıkçıla benzeyen, iri gövdeli, bacakları kısa bir kuş.” anlamında kullanılırken Rusçada балабáн “большой охотничий сокол [dağın kuşu]” anlamındadır.

Türkçede *baldak* kelimesi “kılıç kolanın halkası”, anlamında kullanılırken Rusçada балдák “большой стакан, кубок [büyük bardak, fincan]” anlamındadır.

Türkçede *balık* kelimesi “su içinde yaşayıp solungaçla nefes alan, çoğunlukla yumurtlama şeklinde üreyen omurgalı hayvanların ortak adı” anlamında kullanılırken Rusçada балык “соленая и вяленая спинная часть осетровой рыбы [kurumuş ve tuzlanmış balık sırtı]” anlamındadır.

Türkçede *bardak* kelimesi “su içilen kap” anlamında kullanılırken Rusçada бардák “глиняный горшок с широким отверстием [geniş çömlek]” anlamındadır.

Türkçede *barış* kelimesi “uzlaşma” anlamında kullanılırken Rusçada барыш “прибыль, доход [kazanç]” anlamındadır.

Türkçede *başka* kelimesi “değişik, farklı” anlamında kullanılırken Rusçada башкá “презрительное название головы [baş için ne kadar vereceksin] anlamında kullanılır.

Türkçede *biling* “şuur” anlamında kullanılırken Rusçada билинч “знак, отметка [işaret]” anlamındadır.

Türkçede *zan* kelimesi “şüphe” anlamında kullanılırken Rusçada зан “нрав, привычка [huy, alışkanlık]” anlamındadır.

Türkçede *kabala* kelimesi “toptan, götürü” anlamında kullanılırken Rusçada кабала “задолженность [borç]” anlamındadır.

Türkçede *kalya* kelimesi “sade yağ içinde kavrulmuş pişirilen kabak veya patlıcan yemeği”, anlamında kullanılırken Rusçada калья “похлебка из огурцов, свеклы и мяса [et, salatalık ve pancar çorbası]” anlamındadır.

Türkçede *kır* kelimesi “şehir ve kasaba dışındaki işlenmemiş geniş, boş arâzi” anlamında kullanılırken Rusçada кир “земля [toprak]” anlamındadır.

Türkçede *talan* kelimesi “yağma; çapul”, anlamında kullanılırken Rusçada талан “удача [şans]” anlamındadır.

Türkçede *tanık* kelimesi “şahit” anlamında kullanılırken Rusçada танык “знаток [bilgin]” anlamındadır.

Türkçede *çikmen* kelimesi “hamam havlusunun konulduğu bohça” anlamında kullanılırken Rusçada чекмень “кафтан [kaftan]” anlamındadır.

12. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Değişmeyen Kelimeler

ayva	>	áйва
aba	>	абá
abdál	>	абдál
ağá	>	агá
Arap	>	Арап
ayran	>	айра́н
aksakal	>	аксакáл
alan	>	алань
altın	>	алты́н
aman	>	амáн
ambar	>	амба́р

amin	>	аминь	karaul	>	караул
ark/arık	>	арык	karga	>	карга
arkan	>	аркан	katran	>	катран
arkar	>	аркар/архар	kaftan	>	кафтан
armut	>	армуд	kaşık	>	капик
Arnaut	>	Арнаут	kızılbaş	>	кизильбаш
arşın	>	аршин	kilim	>	килим
aşamak	>	ашагъ	köşk	>	киоск
ayda/hayda	>	айда/гайда	kırçak	>	кипчаки
baba	>	баба	kırpiç	>	кирпич
bay	>	бай	kişmiş	>	кишмиш
basma	>	басма	koz	>	коз
başlık	>	башлык	konak	>	конак
bayram	>	байрам	koçkar	>	кочкар
bakşiş	>	бакшиш	kul	>	кул
borsuk	>	барсук/ борсук	kulak	>	кулак
baul	>	баул	kultuk	>	култук
başmak	>	башмак	kurban	>	курбан
bora	>	бора	kuşak	>	кушак
boza	>	боза	gergedan	>	кергердень
bulgur	>	булгур	lal	>	лал
burun	>	бурун	liman	>	лиман
burçak	>	бурчак	makara	>	макара
deve kuşu	>	девякуш	melik	>	мелик
dede	>	дед	minder	>	миндер
derviş	>	дервиш	namaz	>	намаз
divan	>	диван	neft	>	нефть
deste	>	десть	paşa	>	паша
zurna	>	зурна	paşalık	>	пашалык
zurnacı	>	зурнач	peşkeş	>	пешкеш
imam	>	имам	pilav	>	пилав
kebar	>	кабаб	rakı	>	рака
kabak	>	кабак/кабачок	ramazan	>	рамазан
kavun	>	кавун	saban	>	сабан
kağan	>	каган	sazan	>	сазан
kadı	>	кадий	salep	>	салеп
kazan	>	казан	sana	>	сана
kayık	>	каик	sandal	>	сандал
kaymak	>	каймак	sancak	>	санчак
kalabalık	>	калабалык	sırt	>	сырт
kalıp	>	калып	tağar	>	тагар
kalyan	>	кальян	taşlık	>	ташлык
kamış	>	камыш	terlik	>	терлик
karçuk	>	капчук	torba	>	торба
kara kalpak	>	каракалпаки	tuzluk	>	тузлук

ulus	>	улус
uçan	>	учан
ulan	>	улан
han	>	хан
çanak	>	чанак
çelek	>	челек
çerkes	>	черкес
çıbık	>	чибык
çini	>	чини
çubuk	>	чубук
çuval	>	чувал
çugun	>	чугун
şarka	>	шапка
şerbet	>	шербет
yurt	>	юрт
yaman	>	яман

Sonuç

Makalede, Rus dilinde kullanılan Türkçe kökenli kelimeler fonetik, morfolojik ve semantik bakımından değerlendirmeler yapılmıştır. Kaynak olarak Max von Vasmer'in 1950-1958 yılları arasında hazırladığı *Russisches Etymologisches Wörterbuch* Sözlüğü kullanılmıştır. İncelediğimiz Vasmer'in Sözlüğünde Türkçe kelimeleri fonetik, morfolojik ve semantik bakımından incelemeye çalıştık. Vasmer'in Sözlüğünü açıklayıcı bulmadığımız yerlerde E. N. Шипова [E. N. Şipova] *Словарь Тюркизов в Русском Языке [Türk Dillerinden Rusça'ya Geçen Kelimelerin Sözlüğü]*'nden yararlanılmıştır. İncelemede şu hususlar dikkatimizi çekmiştir:

1. Rusçada "c" ünsüzü bulunmamaktadır. İncelediğimiz kelimelerde "c" sesi içeren Türkçe kelimeler Rus diline geçerken ж [j], дж [dj], з [z] seslerine dönüşmektedir.

2. Rusçada "ç [ч]" sesi vardır. Fakat çorap [*Ar. curâb*] > джурапки [djurapki] ve hançer [*Ar. hancer*] > ханджар [handjar] kelimelerinde ç > дж [dj] sesinin değişimine rastlanmıştır. Bu kelimeler Arapça'dan geçtiğini akla getirmektedir. Çekik [*E.T. çekük/çeküş*] > чекан [çekan] kelimesi ise

kelime başındaki "ç"yi korurken son hecedeki "ç" değiştiği görmekteyiz. Bu kelime E. T. döneminde Rusça'ya geçtiğini ve o dönemde k/ş > н [n] değişimi gerçekleştiği düşündürmektedir. Çorba [*Fars. şûrbâ*] > шорба [şorba] ve papiç [*Fars. pâpuş*] > бабуша [babuşa] kelimelerinde ise Farsça'daki ş [ш] sesi korunduğunu görmekteyiz.

3. İncelediğimiz dağ [*E.T. tag*], damga [*E.T. tamga*], dilmaç [*E.T. tılmaç*], duman [*E.T. tuman*] kelimeleri günümüz Türkçesinde bir d > t değişimi görünse de bu kelimeler Rusçada E.T.'deki "t" sesini korumaktadır.

4. *Gevrek* [*E.T. kevrek*] > коврига [kovriга] kelimesinde görülen g > к [k] değişimi gerçekleşmemiştir E.T.'deki "k" sesini koruduğu görmekteyiz.

5. Rus dilinde "ğ" sesi yoktur. Türkçede "ğ" sesi içeren kelimelerde Rusça'ya geçerken değişime uğraması doğaldır. Fakat, leğen [*Fars. legen*] kelimesi Farsça'daki g sesini koruduğu düşündürmektedir. Fağfur [*Fars. pûr-ı fağ*] kelimesinden Türkçe'ye geçmiştir. Farsçadaki r sesinin korunduğunu düşündürmektedir. Çırağ [*Fars. çerâğ*] kelimesinde ise g > k değişimi gerçekleştiğini düşündürmektedir.

6. p > б [b] değişiminde pathcan [*Fars. bâdingân*] > баклажан ve pazar [*Fars. bazar*] > базар [bazar] kelimelerinde Farsça'daki "b" sesinin korunduğu görmekteyiz. Pus [*E. T. bus*] > бус [bus], pekmez [*E.T. bekmez*] > бекмес [bekmes] ve pars [*E.T. bars*] > бырсь [birs] E.T.'deki "b" sesinin korunduğu görmekteyiz.

İncelediğimiz kelimelerin sayısı 595'tir. Bunlardan yaklaşık 386 kelime makalede kullanılmıştır. İncelenen kelimeler şu şekilde incelemeye çalıştık: 1. Türkçe'den Rusça'ya geçen kelimelerin ses değişimleri. 2. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Ses Türemesi. 3. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Seslerin Düşmesi. 4. Türkçe'den

Rusça'ya Geçen Kelimelerin Anlam Kötüleşmesi. 5. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Göçüşme Olayları. 6. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Benzeşme Olayları. 7. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Ekleşen Kelimeler. 8. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Kelimelerin Ad Aktarması. 9. Türkçe'den Rusça'ya Geçen İkilimeler. 11. Türkçe'den Rusça'ya Geçen Birleşik Kelimeler. 12. Türkçe'den Rusça'ya Geçen ve Anlam Değişimine Uğrayan Kelimeler. 13. Türkçe'den Rusça'ya Geçen ve Değişmeyen Kelimeler.

Bu kelimelerden bazıları Türkçe kökenli bazıları ise Türkçe yoluyla Farsça, Arapça, ve Moğolcadan Rusça'ya geçtiğini düşünmekteyiz. Bu kelimeler fono-morfo-semantik başkalaşmasına uğrayarak yerleşmiş ve toplumun bütün öğeleri tarafından kolayca anlaşılır duruma gelerek ayrı birer kelime olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Kaynakça

AKSAN, Doğan, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 2009.

BUDU, Mariana, "Türkçe'den Rumenceye Geçen Kelimelerin Fono-Semantik Başkalaşması", *İ.Ü.E.F. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 2016, s. 1-18.

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1983.

DİNÇ, Sinan, "Türkçe ile Rusçada Benzer Biçim ve İşlevdeki Bir Ek", *Teke Dergisi*, sy. 4/1, 2015, s. 257-264.

DURMUŞ, Oğuzhan, "Alıntı Kelimeler Bakımından Türkçe Sözlük", *AÜTAE Dergisi*, sy. 26, Erzurum 2004, s. 1-21.

EREN, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basım Evi, Ankara 1999.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, s. 25-35.

İNANIR, Emine, *Rus Edebiyatı İncelemeleri Kiev Rusyası'dan XVII. Yüzyıla*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 2003.

KARAAĞAÇ, Günay, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2008.

KARAMAN, Erdal, "Rusçadaki Türkçe Ödünçlemeler", *Turkish Studies*, V. 4/3 Spring 2009, s. 1375-1392.

KURAT, Akdes Nimet, "Eski Slavcadaki Türkçe Sözlere Dair", *Türkiyat Mecmuası*, C. 4, 1934, s. 89-97.

KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Taribi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Yay., 2010, s. 119.

MOİSEYEV, P., *1920-1939 Arasında Rus-Türk İlişkileri: Yeni Düşünce Acısından Bilimsel Yayınların Analizi, Düünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, (Der.: Gültekin Kazgan-Nataliya Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2003, s. 136.

ÖZKAN, Mustafa, *Tarih İçinde Türk Dili*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2009.

PELEKANİ, C., "Turkish Loanwords In Russian Language", *TDD/JofEL*, Summer/Winter, V. 3, Issue 4-5, 2014, p. 289-301.

SAYAR, Mehmet, *Türk-Rus Münasebetlerinin bir Analizi*, İstanbul 1998, s. 11-12.

STEINGASS, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Çağrı Yay., İstanbul 2005.

TEKELİ, Minahanım "Rusça'da kullanılan Türkçe Kökenli Sözlere Edebi-Tarihi Kaynaklarındaki İzdüşümleri" *ODÜSBE Araştırmaları Dergisi*, C. 2, sy. 4, 2011, s. 144-154.

Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 2011.

VASMER, Max, *Russisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1950-1958*, Прогресс, Москва 1986.

БУРИБАЕВА, М. А., "Тюркско-Славянские Языковые Контакты на Перекрестке Времен и Цивилизаций", *Вестник Иркутского Государственного Лингвистического Университета*, Казахстан 2013, с.15-22.

ВАДЕЕВ, Гадель, "Карандаш: В Поисках Родины Термина", *Пространство Восточной Культуры*, с. 156-160.

ДАЛЬ, Владимир, *Толковый Словарь Живаго Великоорусского Языка*, <http://slovardalja.net>.

КНЯЗЕВ, С. В. – ПОЖАРИЦКАЯ С. К. *Современный Русский Литературный Язык (Фонетика, Орфоэпия, Графика и Орфография)*, Гаудеамус, Москва 2011.

КОЖЕНИКОВА, Е. А., "Тюркизмы в Современном Русском Языке", Грань Познания, No. 1 (2), Май 2009, ср. 21-26.

МУСТАКИМОВА Г.В.- Искендикызы А., "Функционирование Тюркизмов в Художественном Тексте", Теоретические Иобзорно-Аналитические Исследования, Казахстан, 2015. ср. 19-22.

Словарь Академии Российской Санкт-Петербург 1790.

ЧЕРНЫХ, П. Я., Историко-Этимологический Словарь Современного Русского Языка, Издательство Русский Язык, Москва 1999.

ШИПОВА, Е. Н., Словарь Тюркизмов в Русском Языке, Наука КазССР, 1979.

ЮНАЛЕЕВА, Румия Айнитдинова, Тюркизмы Русского Языка (*Проблемы Полиаспектного Исследования*), Изд-во Казан. ун-та, Казань 2000.

Türkçe Edebi Eserlerin Rusça'ya Çeviri Sorunları Üzerine

Marina Bukulova*

Bu çalışmada, Türkçe edebi eserler Rusçaya tercüme edilirken karşılaşılan bazı dil bilgisi zorluklarına ve kültür faktörüne değinilecektir.

Edebi eserlerin asılları ve çevirileri kıyaslandığında üslup ve içerik açısından farklılıklar gözlenmektedir. Bu uyumsuzlukların başlıca nedenleri, iki dil arasındaki dilbilgisi ve kültür farklarıdır.

Türkçe'nin zaman çekim sistemini Rusça'daki zaman çekimi ile karşılaştırdığımızda farklılıklar görülmektedir. Rusça'da üç zaman çekimi (geçmiş, şimdiki, gelecek), Türkçe'de ise (birleşik zamanlarla birlikte) 14 tane zaman çekimi bulunmaktadır. Böylelikle Türkçe, Rusça'ya göre zaman görünüşü açısından önemli ölçüde daha esneklerdir. Mesela görülen geçmiş zaman ekli yükleme sahip bir cümleden sonra yüklemi duyulan geçmiş zamanın hikayesiyle yapılmış bir cümle gelebilir. Bu tür durumlarda Rusça tercümelemlerde her iki cümle için aynı zaman çekimi kullanılır. İkinci cümledeki yüklem taşıdığı anlam ise ek kelimelerle verilir. (... gövdesinin ateşler içinde yanmaya başladığı-

ni fark etti. Güneş kavak ağaçlarına doğru almış, kıpkırmızı olmuştu. – В теле словно занялся пожар. Солнце уже скатилось к тополям, красным маревом разливалось над горизонтом).

Ayrıca Rusça'da olmayan duyulan geçmiş zaman adından da anlaşılacağı üzere bizzat görülen değil de duyulan bir olayı aktarmak için kullanılır. Fakat bu özellik Rusçaya sadece görülen geçmiş zamanla tercüme edilebilir. Çoğu zaman bu tür cümlelerde öğrenilmişlik anlamı kayboluyor, ama kontekst izin verirse ve gerektirirse Rusça'da 'derler ki', 'öğrendim ki', 'meğer' vs. gibi kelimeler öğrenilen geçmiş zamanın cümleye kattığı anlamı saklı kılar (*Kapıdan girerken kaftanıyla birlikte sultanlığını da çıkarmış üzerinden. – Значит, он в дверях вместе с кафтаном сбросил с себя и титул султана?*)

Türkçe sondan eklemeli, Rusça ise bükümlü (çekimli) bir dildir. Buna göre Türkçe'de basit bir cümle içerisindeki isim ve fiil köklerine birden fazla ek eklenebilir. Böylelikle Türk dilinin söz dizimi Rusça'ya göre daha esneklerdir. Örneğin sıfat-fiil ekleri –an/-dık/-acak iki kelimedenden oluşan bir tamlama (gülen adam, okuduğum kitap, gideceğimiz yer) kurmaktadır. Bu tür tamlamalar Rusçaya ancak "который" bağlacıyla tercüme edilebilmektedir. Böylece tamlamayı oluşturan kelime sayısı en az üçe çıkmaktadır. Bazen bu sayı daha da yükselmektedir. Böyle durumlarda çeviri metin orijinal metne göre bir hayli 'ağırlaşmış' olur. (*Elleri olmadığından el pençe divan duramayan onurlu mimara soruyor... – Спрашивает зодчего, который не может сложить кисти на груди, как того предписывает этикет, потому что их у него нет...*).

Rusça'da fiiller bitmiş ve bitmemiş olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bitmiş fiiller, eylemin amacını ve hareketin tamamlanmış olduğunu gösterir. Bitmemiş fiiller ise zaman içinde devam eden, sıklıkla yapılan, alışkan-

(*) Doç. Dr., Moskova Devlet Sosyal Bilimler ve Ekonomi Üniversitesi.